
Recursos residencials d'acció socioeducativa i diversitat funcional

PID_00269434

Oscar Martínez Rivera

Temps mínim de dedicació recomanat: 3 hores

Oscar Martínez Rivera

Doctor en Educació i Societat (UB), diplomad en Educació Social (URL) on treballa com a professor. Psico-pedagog, màster en Societat del Coneixement, postgrau en Inserció Laboral i en Educació i Tecnologia (*e-learning*). Actualment, membre de la Junta de Govern del CEESC i professor de la UOC. Forma part dels consells assessors del *Diari de l'Educació* i de la Càtedra de Discapacitat, Ocupació i Innovació Social de la UOC. També és membre del Comitè Científic Editorial de la revista *Educación en Contexto* de la Universitat Nacional Oberta de Venèçuela. Experiència professional com a educador social i la seva trajectòria més important l'ha desenvolupat en la cooperativa TEB d'Habitatge treballant amb persones amb diversitat funcional. Ha publicat nombrosos articles en diferents revistes especialitzades, capítols de llibres i és coautor dels llibres *Alterando la discapacidad. Manifiesto a favor de las personas* i *Acció Social 2.0. Per crear, compartir i reinventar*.

L'encàrrec i la creació d'aquest recurs d'aprenentatge UOC han estat coordinats pel professor: Jordi Planella Ribera (2020)

Primera edició: febrer 2020
© Oscar Martínez Rivera
Tots els drets reservats
© d'aquesta edició, FUOC, 2020
Av. Tibidabo, 39-43, 08035 Barcelona
Realització editorial: FUOC

Cap part d'aquesta publicació, incloent-hi el disseny general i la coberta, no pot ser copiada, reproduïda, emmagatzemada o transmesa de cap manera ni per cap mitjà, tant si és elèctric com químic, mecànic, òptic, de gravació, de fotocòpia o per altres mètodes, sense l'autorització prèvia per escrit dels titulars dels drets.

Índex

Introducció.....	5
Objectius.....	7
1. La casa com a lloc important per a les persones.....	9
2. La qüestió d'habitar i les seves connexions amb l'acció socioeducativa.....	13
3. L'educador social i la seva pròpia casa com a punt de partida.....	19
4. Components de reflexió sobre l'espai residencial.....	23
4.1. La seguretat	23
4.2. La pau, el repòs i el recolliment	23
4.3. La confortabilitat i el sentit de pertinença	24
4.4. La intimitat	27
4.5. L'espiritualitat	29
4.6. El silenci	32
5. Concloent sobre la qüestió d'habitar.....	35
Bibliografia.....	37

Introducció

És clar que, gràcies a la casa, un gran nombre dels nostres records tenen aixopluc, i si aquesta casa es complica una mica, si té soterrani i golfes, racons i passadissos, els nostres records troben refugis cada vegada més caracteritzats. Tornem a aquests tota la vida en els nostres somnis.

G. Bachelard (1957). *La poética del espacio*. París: Presses Universitaires de France.

L'accés a l'habitatge s'ha convertit en una de les qüestions socials més importants del moment. Les persones amb diversitat funcional confirmen, en aquest aspecte, el seu nivell d'exclusió tenint en compte que tenen més dificultats que la resta de ciutadans en aquest accés. Algunes d'aquestes persones estan predestinades a compartir la vida amb familiars, durant molt temps, tenint en compte tots els factors que tenen en contra per a poder independitzar-se. Les dificultats per tenir una ocupació estable i amb una remuneració que sustenti la despesa actual que tenen les famílies en l'habitatge fan que sigui molt difícil viure fora de l'entorn familiar. Però també ha generat molta dificultat la visió social que comporta una expectativa poc positiva de les persones amb discapacitat.

El projecte vital de les persones es pot veure greument afectat per la dificultat de poder dur a terme una vida independent. Quan parlem de vida independent no sempre significarà viure sol, sinó amb els suports necessaris per a poder decidir sobre la teva pròpia vida.

En l'actualitat hi ha diferents alternatives i, especialment per a les persones amb discapacitat intel·lectual, la fórmula d'habitatge gestionat per alguna institució és força habitual. Aquesta situació genera la necessitat que tots els professionals que intervenen en aquest tipus de recursos reflexionin sobre molts aspectes. Sembla fonamental pensar quin significat té intervenir en la vida de les persones mitjançant decisions relacionades amb el lloc on viuen.

Un dels moments més importants per a la vida de les persones justament és el pas de deixar de viure amb la família. És interessant destacar un dels documents més recents que millor narra aquesta situació i tot el que comporta. Es tracta del documental «Què passarà quan em faci gran?» del canal de televisió en línia TEBvist d'A. Santpau (Producció) i J. M. Soro (Direcció) (2019). Explica, entre altres coses, com actualment hi ha una tensió entre el desig d'independència de les persones, especialment amb discapacitat intel·lectual, i les famílies que desitgen generar espais de protecció a les seves filles i fills. Alhora, les possibilitats d'aquests últims no són massa elevades en un context social en el qual l'accés a l'habitatge s'ha convertit en un dret vulnerat. Tot

Nota

Les fotografies d'aquests materials han estat fetes per César Marcos, educador social i fotògraf que porta a terme projectes educatius a partir de la fotografia i la narració d'històries.

això té a veure amb el procés d'envelliment que estan tenint les persones amb discapacitat i la necessitat urgent d'una oferta d'habitatge que atengui les seves necessitats actuals (Otamendi i Navas, 2018).

Aquests materials pretenen posar el focus en algunes qüestions fonamentals per a abordar des del punt de vista professional. Seria beneficiós poder tenir l'opinió de les persones (tal com fan Díaz et al., 2018) que viuen en recursos residencials sobre algunes de les qüestions que estudiarem a continuació. Aquest exercici ens donaria moltes pistes per a poder millorar l'espai de l'habitatge. Aquell lloc on totes i tots acabem tornant cada dia de les nostres vides. Però a més, podríem millorar la gestió i acompanyament que fem els professionals sobre la vida de les persones. En aquest sentit, l'espai residencial, allí on viuen les persones, ho entendrem com un lloc clau pel que fa a les possibilitats de prendre decisions sobre les seves pròpies vides.

Més enllà de l'arquitectura en si, la casa d'un és el lloc on succeeixen la majoria de coses importants o almenys la majoria de decisions vitals.

D'altra banda, és interessant contextualitzar aquest mòdul en un moment en què s'ha despertat l'interès pel disseny dels espais educatius. Encara que no s'ha desenvolupat especialment en els àmbits de l'educació social en general, sí que hi ha persones que estan investigant sobre la necessitat de pensar els espais socioeducatius. Un dels últims materials publicats sobre aquest tema és el llibre de l'artista i formador Siro López (2018), en el qual es comparteixen moltes idees i projectes socioeducatius en què s'ha pensat especialment en el disseny dels ambients físics.

El material d'aquesta assignatura tindrà en compte reflexions teòriques pel que fa a què significa viure en un espai determinat i sobre el significat que té per a cada persona casa seva. Però també es convida a pensar i reflexionar sobre el que significa treballar en el lloc on l'altre està vivint.

L'artista Miquel Fuster parla de la «**síndrome de l'hoste permanent**» quan es refereix a les conductes que poden dur a terme les persones que viuen durant molt temps en llocs institucionalitzats.

Ho explica des de la seva pròpia experiència d'haver viscut als carrers de la ciutat de Barcelona durant quinze anys i posteriorment haver dut a terme un procés de retorn a la vida normalitzada, si és que veritablement hi ha una vida «normalitzada».

Objectius

Els objectius que es pretén que els estudiants aconseguixin amb aquesta unitat didàctica són els següents:

- 1.** Reflexionar sobre el valor simbòlic d'habitar una llar.
- 2.** Proposar elements d'anàlisi d'un recurs residencial.
- 3.** Situar les necessitats no materials com a eix fonamental dels projectes d'habitatge per a persones amb diversitat funcional.

1. La casa com a lloc important per a les persones

És habitual que els professionals de l'educació social treballin en espais residencials. També ho fan altres professionals encara que des d'altres perspectives i moltes vegades sense arribar a conviure directament amb les persones que els ocupen. Aquests llocs seran habitats de manera contínua, discontinua, estable o puntual per diferents persones i col·lectius. Molts d'aquests dispositius socials adquireixen com a referència d'ús aspectes similars als d'un habitatge familiar, però lògicament tenen característiques que els fan diferents. De fet, habitar un espai té un gran component cultural i de relació amb l'experiència prèvia a aquest lloc. Cada persona, per diferents raons, adquireix un vincle amb els espais que la poden fer interactuar amb aquests de maneres molt diferents.

L'experiència d'haver-se relacionat amb espais on has viscut d'una manera o una altra determina com ho faràs en un dispositiu residencial d'acció educativa. Però a més, des del punt de vista del professional que treballa en aquest mateix espai, també la seva experiència prèvia determinarà de quina manera encarar les accions que tenen a veure més determinantment amb la qüestió d'habitar individualment o col·lectivament un recurs d'aquest tipus. Pot semblar complex que el professional faci pública la seva relació amb el seu espai perquè l'àmbit domèstic tradicionalment és un espai de màxima intimitat que no és habitual compartir-lo. Ho explica Omedes (2012) quan introdueix l'exposició artística «Domestic o si les parets parlessin»:

L'àmbit domèstic, tradicionalment privat, invisible i molt protegit de la mirada aliena, és tractat com el brou de cultiu de la nostra cultura i com l'escenari on aprenem les regles del joc de la vida. L'espai on germina la nostra personalitat i amb aquesta les nostres forteses, però també el lloc on es desenvolupen les nostres pors i inseguretats, o sigui, les nostres capacitats i límits relacionals des de la infància.

S. Omedes (2012). Domestic. Exposició: Domestic (pp. 6-7). [Data de consulta: 3 de novembre de 2019]. Disponible a: <https://issuu.com/psvision/docs/domestic>

Aquestes discussions s'han elaborat i treballat especialment des de l'àmbit de l'arquitectura, encara que també hi ha una destacable tradició des del punt de vista filosòfic. Convé poder tenir alguns elements de reflexió que ens puguin fer pensar o redimensionar les decisions que es prenen com a professionals de l'acció socioeducativa en aquests aspectes. La qüestió d'habitar pot donar-se en la relació que es té amb el món, en la seva forma més primària, és a dir, que «el fet d'habitar té lloc a la casa, i per mediació de la casa, també al món (Friedrich, 1966, p. 14). De fet, aquest mateix autor sosté que la qüestió d'habitar és un dels veritables «problemes» del ser-home. El mateix autor cita Saint-Exupéry (1951) i la seva obra *Ciudad en el desierto* en què explica que els homes habiten i que «solament en aquest habitar poden realitzar la seva essència més íntima». De fet, en el mateix text, Friedrich, també cita Heidegger i la seva obra *Construir, habitar, pensar* (en altres versions *Construir, morar, pensar*) en què arriba

a afirmar que ser-home és en realitat, o significa, habitar. Aprofundirem més endavant sobre aquest autor, però mereix la pena tenir en compte afirmacions que expliquen que «la possessió d'una casa no significa automàticament habitar, sinó que habitar és una tasca que exigeix una transformació radical de la relació total amb el seu món, la qual es pot trobar solament amb un esforç extrem (...)» (Friedrich, 1966, p. 15), pel que fa a les idees de Heidegger.

En definitiva, l'autor diu que habitar una casa és un primer pas per després poder tenir una bona relació amb aquesta i, per tant, habitar el món.

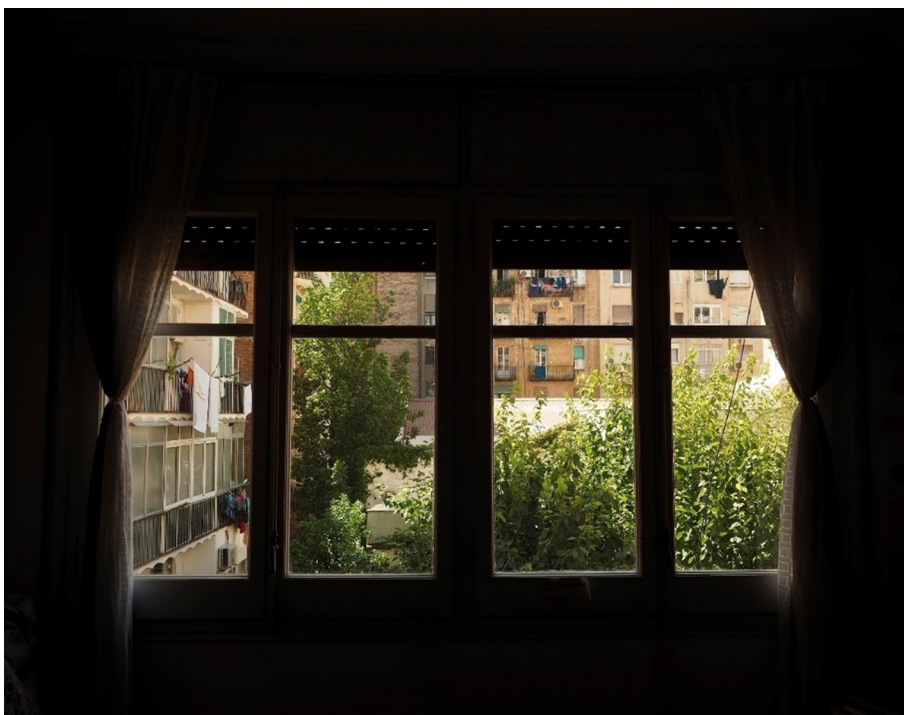

Foto: César Marcos.

Tenint en compte aquesta qüestió i que és possible que l'educació social sigui la disciplina que més treballi concretament en aquest tipus de dispositius on les persones estan vivint, fa falta una reflexió conjunta amb la resta de professionals que també hi intervenen, com ara pedagogs, psicòlegs, treballadors socials i altres tècnics. Algunes descripcions d'administracions sobre la figura professional que intervé en aquest tipus de recursos (Departament de Benestar Social i Família, 2005) van en la línia i en aquest sentit de la importància d'aquesta professió en aquests aspectes. El document marc de definició de la figura de l'educador i educadora social fa referència explícita al fet que el professional és un mediador (en el sentit ampli de la paraula) que el seu objectiu principal és l'emancipació progressiva de la persona a la qual s'atén des del paradigma socioeducatiu (ASEDES, 2007). Tot això comporta situacions professionals amb un alt grau de vinculació professional-usuari (Heliz, Navarro, Tortosa i Jodra, 2015).

Context de l'habitatge

El context on se situa un habitatge és molt important. I ho és encara més si és un espai socioeducatiu. Les connexions que s'estableixin amb l'exterior poden determinar una part de la confortabilitat viscuda per les persones que viuen en aquesta casa. El professional ha d'estar atent al que succeeix dins de l'habitatge, però també conèixer i connectar-la amb l'entorn.

La casa

La casa, per a Esquirol (2015, p. 42), no solament és un espai que influeix de manera definitiva amb el món, sinó que és el centre del mateix. I no es refereix a un centre geomètric sinó «existencial» que «reuneix i orienta». D'aquí la importància de pensar en els significats de la casa i de la llar de les persones i relacionar-los amb els dispositius socials que tenen relació directa amb aquests conceptes. La casa «és el nostre racó del món». «És (...) nostre primer univers. És realment un cosmos. Un cosmos en tota l'accepció del terme» descriu Bachelard (1957, p. 35) en la seva obra *La poética del espacio*.

Els espais no són neutres i el disseny d'aquests pot fer variar la confortabilitat, però també el sentit de pertinença a aquest espai: el sentit de seguretat que li dona, la motivació per romandre o fugir d'aquest, i també les ganes de transformar-lo de manera particular. Aquestes són algunes de les qüestions fonamentals que anirem desgranant i que també tindran una important presència en l'exposició de la recerca que s'ha dut a terme. Serà important conèixer l'opinió sobre aquest assumpte tant dels diferents professionals com d'algunes de les persones que habiten aquests espais.

Viure col·lectivament no sempre és una situació que es pren per decisió pròpia. De fet, en els últims anys han augmentat les situacions personals en les quals es decideix compartir un espai tenint en compte l'elevat cost que comporta tenir i mantenir un habitatge. Però també és cert que la necessitat d'un habitatge accessible econòmicament ha fet sorgir projectes d'espais compartits d'habitatges (*cohousing*) i altres tipus d'espais on el fet de compartir és la raó de ser, com seria el cas dels espais creatius o laborals (*coworking*). Sobre la vida en col·lectivitat en recursos residencials ja havíem treballat alguns aspectes en el capítol «Per una pedagogia de la intimitat: sobre la discapacitat i els pisos compartits» (Martínez-Rivera i Planella, 2010a) i també en Martínez-Rivera i Planella (2010b), però a continuació fem referència a aspectes més simbòlics i conceptuals sobre el fet d'habitar. Això no vol dir que no es tingui en compte que des de fa molt temps hi ha autors i projectes que treballen amb referència a les possibilitats de desinstitucionalització de les persones (Domenech et al., 1999; Muyor, 2019). També trobem altres recerques que, fins i tot, han portat a investigar el retorn social que implica prestar una atenció personal, més que residencial, amb determinades persones, com per exemple amb diversitat funcional (Institut Municipal de persones amb discapacitat, 2013). Aquest document està molt vinculat al model de servei d'assistència personal que es proposa des de l'Ajuntament de Barcelona (Ajuntament de Barcelona, 2019).

Encara que la centrarem a l'espai més íntim, la relació amb l'espai on es viu també té un enllaç directe amb l'experiència de relació amb l'entorn més proper de la ciutat. Des de l'arquitectura, l'urbanisme ha estat molt estudiat i continua sent un dels àmbits de major preocupació del sector, però també s'ha començat a treballar aquests temes des de l'educació social, el treball social i altres disciplines properes. En aquest sentit, Rosa (2013) escriu referent a aquestes qüestions filant les relacions dels individus amb el carrer i la seva ciutat. Hi ha aspectes tan importants com la seguretat a l'espai on un viu que tenen a veure amb el context immediat, amb el barri o amb la ciutat. Malgrat que no s'aprofundirà en aquesta temàtica, cal prestar-li especial atenció, atès que hi ha molts professionals de l'educació social que justament dediquen la seva vida professional a treballar en mitjans oberts o directament «de carrer», tal com sempre s'han denominat.

No deixem de costat la idea que la forma de viure en un espai determinat ha canviat al llarg de la història. I precisament estem en un moment en el qual el dret a un habitatge digne està sent vulnerat per un sistema que, massa vegades, no pot garantir el seu compliment. Un dret pràcticament considerat al mateix nivell que un objecte de luxe, tenint en compte la situació en el nostre context més immediat: preus de compra d'habitatges per sobre de les possibilitats de moltes persones, lloguers molt elevats, especialment a les grans ciutats, ingressos molt precaris, fins i tot, per a la gent que treballa i unes polítiques d'habitatge públic que se situen pràcticament en l'anecdòtic en comparació de la compra/venda o el lloguer privat majoritari.

La vivència personal que es tindrà amb l'habitatge, si no s'ha tingut o s'ha tingut en situacions precàries, serà novament particular i caldrà tenir-la en compte des del punt de vista professional. Potser la manera d'entendre els espais en els quals vivim pot tenir un vincle important en el disseny (no solament dels espais) que fem dels diferents recursos residencials on treballem. Més endavant aprofundirem en la idea que seria interessant posar en comú algunes d'aquestes qüestions entre els professionals i usuaris, tant per a millorar les pràctiques actuals com per a confirmar que responen a totes les necessitats requerides pel subjecte i no únicament a les de recer. Diuen Monteys i Fuertes (2001) que la casa és una qüestió dels arquitectes, els quals la dissenyen, però també dels que les habiten. I crida l'atenció que, sent arquitectes, les persones que les habiten són denominades per elles mateixes «usuaris», de la mateixa forma que els professionals ens referim, en molts casos, a les persones que viuen en recursos residencials.

La situació actual

Tant si una persona amb diversitat funcional vol accedir a un habitatge, com si una institució vol fer algun projecte d'habitatges, s'evidencien les dificultats que tindran per aconseguir-lo.

2. La qüestió d'habitar i les seves connexions amb l'acció socioeducativa

Relacionat amb el concepte d'acompanyament social, Esquirol (2015, p. 46) escriu que «donar-se és servir als altres d'aliment, de companyia, de tendresa o de recer» i afegeix que d'aquí venen «les cases de misericòrdia, les cases de caritat o els hospitals». Diu que «la solidaritat té forma de casa».

En educació social no és habitual parar-se a conceptualitzar les formes d'habitar un espai. Encara que cada vegada hi ha més espais cuidats des del punt de vista de la confortabilitat, la comoditat i la practicitat. Hi ha nombroses visions d'altres disciplines que podrien ajudar-nos a pensar sobre aquesta qüestió més enllà de la pura intuïció. De totes maneres, cada vegada més, vivim en un entorn que dona importància als espais. De fet, algunes cultures, especialment les asiàtiques, o tendències sobre el disseny dels espais, han començat a tenir una certa influència en la nostra societat. Així doncs, ja no representen conceptes estranys o desconeguts el Feng shui, que treballa a fons la influència dels espais en les persones i és d'origen xinès o, fins i tot, les tendències Zen d'origen japonès. Aquests dos exemples són maneres d'entendre els espais com una qüestió important que genera influència en aquells que l'habiten o, fins i tot, en aquells que el contemplen en el cas de jardins o zones de les cases que són concebudes per a millorar la confortabilitat, com ara la decoració, etc.

Una preocupació a la qual fem referència en aquest text és la generació precisament de confortabilitat per mitjà d'algun tipus d'harmonia, pau i tranquil·litat des dels sentits amplis d'aquestes paraules.

De fet, hi ha controvèrsies sobre aquest tema entre els propis professionals del disseny i de la projecció d'espais per viure (majoritàriament arquitectes). Cuervo (2008), encara que analitza diferents autors que fan referència a aquesta qüestió, situa com a moment inicial d'aquest tipus de discussió els textos de Heidegger (1989). Aquest filòsof també posa èmfasi en la pèrdua de sentit quan pensa en el fet d'habitar humà com a únicament una ocupació física de l'espai. A més, Cuervo (2008) emmarca el seu treball des de la perspectiva que habitar és una condició exclusivament humana i que, per tant, té una sèrie de condicionants relacionats amb la manera que té l'ésser humà de relacionar-se amb l'entorn, l'espai i l'habitatge. Des d'aquesta lògica, aprofundeix en el fet d'habitar i viure, encara que hi ha autors com Illich (1988) citat per Cuervo (2008, p. 47) que afirma en alguns dels seus treballs que habitar és viure.

De totes maneres, reprement a Cuervo (2008), les persones amb diversitat funcional, malgrat que són considerades éssers humans, tenen la capacitat d'habitar espais i no solament ocupar-los. Habitar va més enllà i implica una certa interacció i presa de decisions sobre l'entorn. Com en totes les altres dimensions de l'ésser humà, establir recursos residencials en els quals no és possible que les persones que viuen allí tinguin una experiència personal d'habitar en el sentit ampli no seria adequat. De la mateixa manera que si el projecte es redueix a una vivència pràcticament limitada a l'ocupació física per part de les persones. Aquestes maneres d'entendre un habitatge es quedarien massa restringides si pretenem acompanyar les **persones** amb totes les conseqüències de la paraula. És a dir, hem de potenciar una certa vinculació de la persona amb el lloc on viu perquè no sigui únicament un lloc on dormir i guardar els seus propis objectes. Això comporta, per exemple, prendre decisions sobre l'espai.

L'espai domèstic és un sistema que reuneix objectes, utensilis, superfícies, cossos, artefactes, materials, divisions, funcions, intimitats i instruments necessaris per a establir la vida quotidiana on precisament cada família o habitant ordena de manera determinada els seus espais i objectes, configurant la seva pròpia interpretació estètica de l'habitar.

L. G. Sañudo (2009). La estética del habitar como método proyectual de la vivienda. Metodología estética del habitar. *Iconofacto*, 5(6), 132.

En aquest sentit, Cuervo (2008) exposa que l'espai habitable està produït per multifactors, però que essencialment tenen a veure amb la interacció de diverses persones. D'entrada, sembla lògic, ja que perquè un espai sigui habitable, habitualment hi han intervingut moltíssimes persones. De totes les interaccions estàndard que es produeixen perquè qualsevol habitatge sigui un habitable caldrà tenir en compte aquelles que fan referència als elements que configuren i donen format a un projecte residencial d'acció educativa. Però no cal perdre de vista que hi ha molta influència en l'arquitectura dels models filosòfics que podrien fer una anàlisi dels espais en els quals es genera qualsevol tipus d'activitat humana i no solament les que es refereixen a activitats de la vida diària, com ara dormir, menjar, reunir-se, etc. Això vol dir que no tots els espais estan concebuts estrictament per viure, però que aquells en què sí que es viurà sí que han de tenir unes característiques primordials, com ara la confortabilitat. Per descomptat en cap cas fem referència a les qüestions tècniques i legals que impliquen que un espai tingui la llicència per ser habitat. Això ho trobaríem en la normativa que determina quan una casa pot ser utilitzada com a habitatge i, per tant, té la cèdula d'habitabilitat, és a dir, en el *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* (DOGC) 141/2012, de 30 d'octubre, pel qual es regulen les condicions mínimes d'habitabilitat dels habitatges i la cèdula d'habitabilitat.

Foto: César Marcos.

Les claus

Si bé l'habitatge ha de ser tècnicament un habitable, el professional ha de dur a terme actuacions respectant en tot moment que, en realitat, qui ha de tenir més poder a la casa és la persona que viu en aquesta. I el poder s'estableix de moltes maneres. Les claus són sovint un element de poder tenint en compte que, en els recursos socioeducatius d'habitatges, les persones que viuen allí no sempre disposen de totes les claus.

També hi ha molts textos que tenen a veure amb edificis per a activitats col·lectives. Hegel (1981), en aquest sentit, va dur a terme una anàlisi en profunditat en la seva obra *La arquitectura*, en què ho analitza des de la creació arquitectònica amb l'art. De fet, parla de l'arquitectura com «la primera realització de l'art». En canvi, Heidegger (1951) posa molt èmfasi en la meta de la construcció, que la situa en l'hàbitat, encara que també estableix que no totes les construccions són «habitades» (tal com textualment diu). Sobre aquest tema, Ábalos (2000, p. 19), afegeix que, en paraules del mateix Heidegger, construir implica tres idees: «1. Construir és pròpiament habitar. 2. Habitar és la manera com els mortals estan a la terra. 3. Construir pel que fa a habitar es desplega en el construir, el que cuida, el cultiu (...)». D'alguna manera, la primera idea reflecteix la importància que té el fet de formar part de la construcció, d'alguna forma, del propi espai en el qual s'habita. Ell ho porta a l'extrem i, fins i tot, afirma que la construcció en si ja forma part de l'hàbitat.

Heidegger també fa referència a un fenomen que estableix moltes relacions amb els vincles que podria tenir una persona que viu en un recurs residencial. I és que el filòsof explica que «d'altra banda, no obstant això, la regió (del nostre hàbitat) no es limita a l'habitatge» i afegeix «Per al camioner l'autopista és casa seva, però no té allí el seu allotjament, per a una obrera d'una fàbrica de filats, aquesta és casa seva, però no té allí el seu habitatge, l'enginyer que dirigeix una central energètica està allí a casa, no obstant això, no habita allí». Aquests són alguns exemples sobre la idea a la qual ens referíem, que hi ha espais que poden tenir connotacions properes a les de l'habitatge encara que no hagin estat dissenyats en la seva creació original per a viure-hi. Al seu torn, Heidegger també ens apropa a la importància de l'entorn de l'habitatge i la possibilitat que el que viu en una casa o en un pis tingui un sentit de pertinença important tant amb el barri com amb el carrer, que també ho consideri com una part del

Idea d'hàbitat

És evident que viure durant molt temps en una zona pot generar la sensació de pertinença que implica incloure-ho en la pròpia idea d'hàbitat. Les persones que durant tota la vida han viscut en un barri i, a més, tenen llaços amb els veïns, amb els recursos culturals i socials d'aquest, segurament tinguin aquesta classe de sentiment.

seu habitatge. Això podria aparèixer en situacions en què la persona viu en un lloc que, en el cas d'haver-ho escollit, ha influenciat notablement el lloc on està situat o també pot donar-se en barris amb un sentit identitari important.

Tornant al punt de vista de les persones que viuen definitivament a l'espai, caldrà tenir en compte quina és la relació que les persones que viuen en un recurs residencial han tingut amb el seu entorn quan han viscut en un altre lloc. També és important pensar de quina manera pensem que seria òptim que es relacionessin amb el nou context proper. En el cas de les persones amb diversitat funcional, la generació de vincles i el sentit de pertinença que un usuari té amb els carrers propers a l'habitatge, pot comportar un context de seguretat fins al punt d'arribar a considerar-les com a part de casa seva. Per aquest motiu, no serà fàcil que es produeixin aquestes relacions, que sovint poden ser necessàries per a generar la dimensió de protecció en un barri despersonalitzat on ningú coneix ningú perquè els carrers gairebé no estan habitats i, únicament, es fan activitats de pas. Des d'aquest punt de vista, hi ha una certa predisposició per part del professional de l'educació social a procurar espais de connexió amb els entorns dels dispositius, siguin o no siguin residencials. Per a qualsevol col·lectiu i per a qualsevol recurs, això comporta una font de possibilitat de treball comunitari, però per a l'usuari significa la generació de xarxes personals que poden tenir diferents intensitats de suport.

Avui J. ha trigat a arribar de la compra perquè diu que s'ha trobat malament pel camí. Algunes vegades, especialment quan ha tingut alguna discussió amb algun company o amb l'educadora, sembla com si volgués cridar l'atenció. En aquestes circumstàncies la possibilitat de simulació d'un mareig és elevada i simplement fent-li una mica de cas, però sense donar-li importància al pretès mareig se soluciona gairebé tot. Aquesta vegada, el fet de no estar d'acord amb una cosa que li comentava A., ha comportat que acabessin trucant de la farmàcia que hi ha a escassos 200 metres del nostre centre. Allí, com que ja el coneixen, l'han atès amb molta delicadesa i, fins i tot, ens han trucat per a avisar-nos. Ja ens han advertit que el veuen en perfectes condicions físiques, però com que J. estava «preocupat» gairebé és millor anar-lo a buscar.

El barri és un espai de protecció contínua per als senyors que viuen al pis. La majoria d'encàrrecs que fan pel barri els fan de manera autònoma i els hi suggerim perquè l'equip d'educadors sabem que en cas d'alguna dificultat tothom els coneix i no passaria absolutament res.

Aquest espai de protecció no solament és en relació amb les persones que viuen al nostre centre, sinó que es dona en totes les persones del barri, ja que hi ha un sentiment de pertinença molt elevat, atès que la majoria de gent que viu aquí és «de tota la vida» i això ha comportat alhora molt moviment associatiu.

A més, un amic antropòleg, Quique Limón, m'ha explicat que el fet que les cases a la Barceloneta siguin petites genera que les persones facin molta més vida a les places o a les portes de les cases, al carrer, i això comporta inevitablement que entre elles tinguin estrets llaços.

Diari personal

Pot donar-se el cas d'espais residencials, especialment els temporals o els viscuts com a temporals, en els quals les persones no estableixin el vincle amb l'espai com a pròpiament casa seva, encara que sigui, efectivament, el seu allotjament. I es puntualitza «especialment», però també pot donar-se el cas que aquest tipus de recursos, encara que siguin amb caràcter definitiu (com succe-

eix amb diferents col·lectius) no sigui viscut per la persona atesa com a estable o vitalici i que, per tant, lluny del nostre objectiu com a professionals, no ho senti com el lloc per viure i solament sigui un allotjament.

Per a cap persona no és fàcil imaginar que viurà de forma definitiva en un recurs residencial que podem qualificar de pertanyent als serveis socials. Això passa perquè no està en l'imaginari de ningú fer-ho. De fet, és probable que ni tan sols les famílies que tenen un fill o filla amb diversitat funcional situïn inicialment entre les possibilitats futures que acabi vivint en un recurs d'aquest tipus. I encara que es faci en alguns moments, no és habitual tenir un coneixement rigorós sobre el tipus de possibilitats que tenen els dispositius socials per viure. De fet, l'entrada a un recurs d'aquestes característiques en la majoria dels casos es fa perquè no hi ha una altra alternativa i no tant com una decisió ferma escollida entre altres opcions.

A més, tampoc apareixen els diferents rols que hi ha en espais d'aquesta tipologia: ni el rol que adquireix la pròpia persona que acaba vivint en un d'aquests, ni el dels professionals que el supervisaran i que seran una autèntica novetat a l'espai on es viu. És per això que l'arribada d'un usuari a un recurs d'aquestes característiques habitualment no consisteix en un procés de fàcil adaptació, tenint en compte que ni l'imaginari ni l'expectativa d'un lloc així solen existir prèviament i tampoc s'ha pogut imaginar perquè no solen ser coneguts ni prevists com a possibilitat real.

En l'article «La habitabilidad», Ramírez-Meléndez (2001) fa referència al treball de José Villagrán i defineix un aspecte molt important explicant que en la interacció entre les persones hi ha un moment crucial que és quan intervé la pròpia persona que habitarà o habita l'espai. S'atribueix a l'ésser humà la capacitat d'habitar un espai, ja que, per a fer-ho, intervenen diferents interaccions amb el mitjà de caràcter humà.

Si un mateix espai mai és viscut de la mateixa forma, ateses les nombroses interpretacions que l'ésser humà pot fer del seu entorn més proper, això es fa més evident quan succeeix en un dispositiu social d'aquestes característiques. Cuervo (2008) remarca que «a mesura que es transforma l'entorn i les persones, canvia la manera d'habitar-lo». Així doncs, des del punt de vista professional, un canvi en un habitant nou d'una casa pot influir en la relació de la resta de persones que viuen en aquest espai.

També és veritat que hi ha una certa «revolució» entre els professionals del camp de l'arquitectura que volen fer un treball més centrat en la persona, deixant de costat criteris únicament d'índole estètic. D'altra banda, uns altres discrepen sobre les ciutats construïdes des d'un punt de vista urbanístic i únicament amb una visió macro dels espais. Sembla que aquests volen incidir en la idea que les ciutats les habiten persones concretes que viuen en espais concrets i, generalment, visualitzats i viscuts com les pròpies cases.

Imatge mental de l'espai

Les persones tenim la imatge mental de l'acte de viure en un espai, amb una idea que té a veure amb la cultura del nostre context, en què els habitatges col·lectius no apareixen habitualment en l'imaginari.

Sembla interessant poder confluïr la visió professional de les persones que intervenen des de l'educació social en espais que són els habitatges de les persones amb les quals treballem. En aquest sentit, hi ha nombrosos treballs amb una tendència arquitectònica que pensen sobre la qüestió d'habitar, però oblidant l'existència de dispositius socials de caràcter residencial. De fet, per a analitzar-ho no solament ens preguntarem què significa habitar i com ho fem, sinó que hi ha una pregunta clau que és la d'on habitem. Així ho planteja Cuervo (2008) com un aspecte fonamental per a fer l'anàlisi.

Expliquen els arquitectes Monteys i Fuertes a «Casa collage» (2001) que les persones tenim accés a diferents tipus d'aliments, de fet, tots mengem cada dia, però no significa que ho fem correctament i és per això que es llancen tantes campanyes i formacions sobre l'alimentació saludable. Utilitzen aquest exemple per a explicar que l'acció de viure en una casa o habitar-la també es pot ensenyar perquè, com el menjar, es pot fer de moltes maneres. De fet, expliciten al llarg de textos i conferències la diferència entre la forma de veure una casa des del punt de vista purament d'habitatge o, amb més matisos, de llar.

Sovint aquesta qüestió s'ha relacionat únicament amb el disseny de l'espai, però Cuervo (2009) també s'encarrega en els seus treballs d'ampliar la mirada i relacionar l'hàbitat amb aspectes molt més simbòlics i més enllà de la mera disposició o de l'ordre de les parets i dels objectes de decoració.

Per a establir una relació entre habitar i dissenyar, partim de l'espai en el qual l'home té un major desplegament del seu ser: l'entorn domèstic, ja que aquest constitueix un cas molt particular, ja que es tracta d'un «objecte» d'alt contingut no solament funcional sinó simbòlic, a partir del qual es descobreix una infinitat de potencialitats que poden ser abordades des del disseny. La casa és el lloc a partir del qual l'home comença a desenvolupar-se com a tal. És l'univers amb el qual inicia connexions amb els altres «objectes» domèstics i per mitjà dels quals evidencia una de les formes d'apropiació i expressió més notables de l'ésser humà.

J. J. Cuervo (2009). Habitar y diseñar. El diseño como base hacia una teoría del habitar. *KEPES*, 5, p. 179.

Al seu torn, també insisteix en la importància de la relació i vinculació de la persona amb els objectes que l'envolten, amb el seu ordre i amb la seva estètica. En aquesta mateixa línia, Cuervo (2008) explica una sèrie d'aspectes que justifiquen que es faci un treball d'anàlisi d'aquests temes des del camp de l'educació social. De forma més concreta, situa l'anàlisi afirmant sobre la qüestió d'habitar que «des del seu caràcter filosòfic, antropològic, arquitectònic o sociològic, s'han plantejat algunes aproximacions molt concretes i d'abundant significat com una «construcció» simbòlica, física, comunicativa i estètica, en què una preocupació comuna és el «sentiment d'arrelament», el de les formes de pertinença, inclinació i contingència de l'home amb el lloc on habita com a part d'arrelament i identificació de l'ésser humà en l'univers físic i sociocultural (significacional) en el qual es mou» (p. 45).

3. L'educador social i la seva pròpia casa com a punt de partida

Habitar un recurs socioeducatiu residencial és una possibilitat molt remota per a un ésser humà i aquesta idea necessita ser revisada des d'aquest tipus de circumstància, ja que presentarà moltes peculiaritats difícils de percebre únicament des d'un punt de vista arquitectònic. És clar que les experiències socioeducatives no redueixen el fet d'habitar de les persones, siguin adultes o no, al mer fet d'ocupar un espai solament, sinó que va molt més allà. En aquest sentit, caldrà tenir en compte amb quin paradigma es pren i quin és el tipus de relació que s'estableix amb la resta de persones que viuen allí. Perquè, entre les diferents formes de viure en un lloc, també es dona el cas de no fer-ho durant tota la setmana (com és el cas del temps en el qual roman un educador en el recurs socioeducatiu) i no per això es deixa de dir que aquesta persona viu allí. Cal tenir en compte aquells recursos socioeducatius en què el professional no solament està durant el matí, mig dia o tarda, sinó que també ho fa a la nit i, fins i tot, hi dorm.

No podem perdre de vista la situació en la qual estan els usuaris respecte al fet de viure en un espai socioeducatiu. Però també hem de situar aquesta circumstància des de la perspectiva del professional que treballa en certa forma habitant aquest habitatge. Algunes vegades, un gran nombre de persones que treballen d'educadores o educadors socials, o en professions afins, al llarg de l'any passen moltes més hores en un lloc com aquest que a casa seva. A més, depèn de com estigui concebut el recurs, els professionals disposen d'espais, com ara habitacions, en què poden arribar a dormir. Això implica disposar d'espais per a guardar la seva pròpia roba, utensilis de cura personals, etc. Podríem estar parlant d'un petit habitatge dins de l'espai global, de la mateixa forma que succeeix amb les pròpies habitacions dels usuaris. Aquest és un tema en el qual no aprofundirem, però és una dimensió que podria donar molt de si tenint en compte que el treball en recursos residencials en els serveis socials és molt habitual i té a veure amb nombrosos tipus de dispositius per a diferents persones.

Tal com succeeix amb altres aspectes de la vida professional de l'educador, és lògic que la manera de gestionar l'espai i les formes personals d'habitar-lo parteixin de la pròpia vivència que té l'educador sobre aquest tema. Si treballem en un centre d'intervenció relacionat amb drogodependències, hauríem de dur a terme una anàlisi prèvia sobre quina és la nostra relació amb les drogues i, sobretot, la vinculació que tenim amb qualsevol tipus de dependència, encara que no sigui de substàncies. De la mateixa manera, si treballem en l'àmbit escolar, hauríem de poder dibuixar quina ha estat la nostra relació amb aquest perquè aquesta construcció també ens pot portar a interactuar amb les persones usuàries i el sistema educatiu d'una manera o una altra. Solament si fem aquests exercicis és quan hauríem de poder-nos situar com a educadors en aquest àmbit.

Podem afirmar que hi ha molts usos dels llocs en els quals vivim i, fins i tot, entre els propis professionals que treballem en aquest tipus de recursos. L'ús de l'espai on anem a dormir, per exemple (si és que ho definim com a nostre) és molt dispers. Hi ha persones per les quals casa seva representa l'espai de màxima representació de si mateix, ja que l'habita modelant i decorant els diferents espais de tal manera que té un nivell de personalització molt elevat. Però també hi ha qui pensa que casa seva és únicament un espai cobert on poder dormir amb certa tranquil·litat sense que hagi de ser un espai essencial, simplement és un lloc de pas durant el dia i el centre de la seva atenció se situa més fora que dins.

Hi ha persones que decideixen que l'espai on viuen serà un lloc fix i que perdurarà molt en el temps. Així doncs, opten per comprar el seu habitatge i, fins i tot, generen el vincle de la propietat que té un component cultural important. Podria semblar anecdòtic, però els diferents prismes amb els quals estem mirant la qüestió d'habitar són importants ja que determinen el valor que li donem a l'estabilitat del propi espai. A més, això podria comportar aspectes que tenen més a veure més amb el fet d'habitar l'espai exterior a la casa i al valor que li donem fer-nos nostre el carrer o el barri en el qual vivim. És el que Illich (1988) denomina com els espais comuns situats més enllà de l'espai particular de la casa.

Encara que ara no aprofundirem en aquest tema que plantegem, molts perfils professionals de l'educació social treballen en espais externs a les cases però que també són habitats d'una manera determinada. Però a més, alguns d'aquests espais que físicament superen el límit de la porta de les cases, poden ser viscuts com a autèntics annexos als habitatges. Quan aquesta circumstància es dona, el foraster o el professional que apareix en aquests espais no és rebut de la mateixa forma que quan parlem de llocs no percebuts com a annexos a les pròpies cases. Els professionals de l'acció social que treballen directament en espais externs de les cases, als carrers, per exemple, poden ser

Relació amb l'espai

Sembla evident que la relació que mantenim els professionals amb els espais que habitem tindrà irremediablement llaços d'unió amb la manera que tindrem de visualitzar el fet d'habitar al centre residencial on treballem. Aquest mateix espai de treball, a més, serà el que utilitzaran per viure les persones amb les quals treballem.

percebuts com a invasors dels espais que s'estan habitant i com a propis per les persones que viuen en aquest entorn. El fet d'habitar pot anar més enllà de les portes de les cases.

Foto: César Marcos.

La porta

El límit de la casa no sempre està a la porta d'entrada. En molts casos podrem trobar persones que percebin que la seva porta principal és la de la seva pròpia habitació. Un centre residencial pot ser un espai que, en realitat, des del punt de vista de les persones que viuen allí, inclogui unes quantes microcases. Tantes com persones viuen en l'habitatge.

De fet, Illich (1988) fa una referència directa a l'educació social quan escriu que hi ha experiències, el que denomina «tercer món», que coincideixen amb les que es duen a terme a South Bronx de Nova York, en què es conclou que l'espai que de debò és habitable no pot ser generat per mètodes industrials com els que construeixen cases actualment de manera tradicional, sinó que solament es poden construir «mitjançant una activitat comunitària i artesanal». Encara que és possible entendre el propi habitatge des d'aquesta lògica de la pertinença, des de l'òptica del lloguer, la permanència a l'espai no és la mateixa per a algunes persones amb aquest tipus de contracte. Trobem diferències molt importants entre les persones que lloguen un habitatge perquè estan disposades a canviar de casa en qualsevol moment o aquelles que no suporten fer un canvi d'habitatge. De fet, el mateix Cuervo (2008) planteja com un aspecte important l'anàlisi de la «permanència» al mateix espai on vius.

Malgrat la disparitat de visions, això no impedeix que sigui comú en la majoria de persones buscar a les nostres cases un lloc de seguretat i, fins i tot, un lloc on poder decidir si es vol tenir una estona de tranquil·litat o un espai de silenci en totes les seves definicions. En general, molts dels professionals que treballem en aquests recursos estariem d'acord que el silenci seria un dels valors importants que cal preveure com a possibilitat en el recurs, la generació d'espais de silenci.

No són pocs els professionals que viuen en col·lectivitat amb diferents fórmules. Però ni tan sols els pisos compartits tenen les mateixes regles. De fet, la majoria són diferents dels altres i responen a una forma concreta d'habitar un espai. N'hi ha que estan formats per cases en formes d'habitació on dins hi ha tot el necessari per a viure. Però n'hi ha altres que de forma clara disposen d'espais de trànsit i que donen lloc a habitacions més obertes que, en aquest cas, no responen a aquesta idea d'habitació com a casa.

Però no obviem que, encara que de forma general, l'educador entrarà i sortirà d'un recurs residencial i tindrà com a referència vital la seva pròpia casa, també hi ha projectes que tenen una dimensió de vivència encarnada de l'acompanyament, de compartir el pa de forma textual tal com explica Plane-lla (2014, pàg. 51-52). És cert que serà fàcil que un punt de vista tan radical de l'acompanyament, en què es comparteix el pa, allunyat de convenciona- lismes, sigui difícil de dur a terme en una societat en la qual una pràctica així no seria reconeguda com a «bona pràctica», tret que es tractés d'un entorn de persones religioses, per exemple. Però de totes maneres, visualitzar aquest tipus de projectes posa en dubte una pregunta recurrent i que té a veure amb el fet de si el professional treballa o habita en un espai residencial on viuen persones amb diversitat funcional.

El silenci

El silenci no és únicament el contraposat al soroll, sinó que pot incorporar factors de reflexió i de trobada amb un mateix.

4. Components de reflexió sobre l'espai residencial

Al llarg de la història nombrosos autors han vist l'habitatge com un espai en el qual es concentren nombrosos ingredients que fan d'aquest un lloc singular depenent de la interacció d'aquests. No tots són tangibles, sinó que en la seva majoria són abstractes i són la suma i la interacció de diverses qüestions. De totes maneres, de tots aquests ingredients en podem concretar alguns com els que presentem detalladament a continuació.

4.1. La seguretat

Sembla interessant destacar les paraules d'Esquirol (2015, p. 39) quan fa referència a alguns jocs tradicionals de nens en els quals s'utilitza l'expressió «això és una casa» com a element de protecció per no poder ser «enxampat», per exemple. Es planteja la casa com un lloc segur on no pots perdre el joc. També Sañudo (2009) diu que:

L'espai domèstic és entès (...) com un sistema articulat entre espais, objectes i habitants, els quals converteixen l'habitatge en un lloc viscut, somiat i sentit, carregat d'experiències afectives en el qual l'home constitueix el seu propi esdevenir al món.

L. G. Sañudo (2009). La estética del habitar como método proyectual de la vivienda. Metodología estética del habitar. *Iconofacto*, 5(6), 129-130.

Així doncs, situa l'experiència en l'habitatge com una qüestió important en la vida i en la relació que estableix la persona amb l'exterior d'aquesta. Des d'un punt de vista oposat, també podem fer la reflexió del que significa no tenir una llar i podem utilitzar les paraules de Friedrich (1966, p. 11) que deia que «l'home manca de domicili quan ha perdut l'empara d'una casa que el protegeixi i està exposat, sense cap mena de defensa, a les calamitats del temps i el destí». També ho explica Esquirol (2015, p. 49) definint el **desempament** com el fet de quedar-se sense protecció. Afegeix que «la casa és l'expressió més emblemàtica del fet d'emparar i cobrir per a protegir». I en positiu, explica que emparar significa «protegir parant o detenint alguna cosa». Això té a veure amb les situacions que es donen perquè les persones amb diversitat funcional hagin de viure en espais residencials col·lectius. Des d'aquest punt de vista, Friedrich (1966, p. 11) atribueix el component de seguretat a la llar i, fins i tot, el relaciona amb la capacitat de tenir un futur sense problemes tenint en compte que, en cas contrari, la persona es veurà afectada per les «calamitats del temps».

4.2. La pau, el repòs i el recolliment

Aquest aspecte està molt lligat amb la idea de seguretat, atès que per entrar en un estat de repòs cal la seguretat. El mateix Friedrich (1966, p. 13) arriba a afirmar que és justament «la cruel realitat» de la vida de l'home el motiu pel

qual la cerca de la casa o l'habitatge compleix justament amb aquest objectiu de seguretat. Però no perquè sigui positiu viure en un lloc, sinó perquè fora es desenvolupa una situació d'hostilitat en el sentit més genèric i de manera més o menys permanent. Atribueix a la casa un espai de pau.

Des del punt de vista d'aquest autor, l'espai habitable de la casa proporciona un espai de recolliment i aquest està assegurat «contra intrusions indesitjables» (Friedrich, 1966, p. 17). De fet, afegeix una qüestió que no es donaria en un espai col·lectiu residencial, ja que diu que la casa també protegeix de «la molèstia del món» i posa com a exemple els «visitants indesitjats». Justament aquesta és una de les coses que no sempre es compleixen en un recurs residencial, si bé és cert que en la majoria hi poden haver moments de negociació en la distribució o compartició d'espais i, fins i tot, acabar valorant la conveniència de viure juntes determinades persones.

És des d'aquest punt de vista des del qual podem considerar que tota planificació d'un projecte pedagògic que es faci de manera individual en un tipus de dispositiu com el que estem estudiant ha de tenir en compte una mirada a la relació amb el context, amb el comunitari, però també amb les relacions amb l'espai residencial. La pau i el repòs tenen una connexió directa amb tot allò relacionat amb la intimitat més personal i amb els espais de diàleg amb un mateix sobre els quals s'escriurà més endavant.

4.3. La confortabilitat i el sentit de pertinença

En aquest apartat no pretenem parlar de luxes o aspectes superflus quan parlem de confort. Més aviat relacionarem la confortabilitat amb la calidesa. I ho fem recordant que les paraules *bavith* i *bait* (hebrea i àrab) signifiquen 'abric' i 'casa' (Esquirol, 2015, p. 47).

Per a abordar aquest apartat, hi ha un aspecte molt interessant que aborda Illich (1998) i que té relació amb la idea dels recursos residencials. Desenvolupa un plantejament que pot fer-nos reflexionar sobre algunes qüestions importants que ja hem plantejat anteriorment: la diferència entre el fet d'habitar i el de ser allotjats. Aquest és un aspecte fonamental. En aquest punt explica que de vegades simplement som allotjats, la qual cosa significa que els espais on viurem «ja se'ns donen planificats, construïts i equipats». A continuació, fa referència al fet que un espai així podria tenir la condició de «garatge per a éssers humans». És cert que en aquest punt caldria aprofundir entre les diferents consideracions sobre el fet d'allotjar o ser allotjat, però mostra de manera gràfica el que podria ser una situació força negativa per a un projecte socioe-

Classes de llocs

Tal com apunta Illich (1998) els garatges i les llars pertanyen a diferents classes de llocs.

ducatiu. En aquest sentit, també mostra la seva oposició al fet que un espai de garatge pugui ser habitat per una persona per més que estigui equipat amb les millors condicions.

Des d'aquest punt de vista, Ramírez-Meléndez (2001) situa l'arquitectura com la satisfactòria d'algunes de les necessitats humanes vinculades al fet d'habitar, viure i allotjar-se. L'habitabilitat arquitectònica la situa en la relació entre els espais arquitectònics i l'habitador (en aquest cas, l'ésser humà).

D'aquesta manera, cada persona definirà casa seva amb uns límits diferents perquè hi ha espais compartits que potser no els considerin com a casa. En aquest sentit, el professional intervé sobre el que va projectar l'arquitecte per a intervenir entre els espais i les persones que conviuen amb l'objectiu que arribin a tenir l'experiència de viure i no solament d'allotjar-se allí.

Ramírez-Meléndez (2001) també afegeix una qüestió rellevant per a alguns recursos residencials en què les persones que els habiten, temporalment o puntualment, procedeixen de cultures on les maneres d'habitar són diferents. L'autor fa esment al terme d'*habitabilitat sociocultural* com «la forma o la manera en què els espais són habitats» des d'aquest punt de vista cultural o social. Podria semblar obvi que un educador social tingués en compte que hi ha diferents maneres d'utilitzar els espais d'habitatge, però convé explicitar-ho, ja que en realitat no solament fa referència a la casa en si sinó a totes les relacions que aquesta estableix amb l'entorn: els carrers, el barri, la ciutat. En definitiva, l'autor envia especialment un missatge als professionals del disseny d'habitatges per a indicar-los que no solament és important la creativitat d'aquests, sinó que és la interacció de l'home amb la qual aquests l'han projectat el que farà veritablement d'aquest espai un espai habitable.

L'arquitectura

És l'arquitectura la que ha de generar espais habitables i, tenint en compte que molts dels recursos residencials no han estat construïts inicialment amb aquesta finalitat, caldrà pensar en els canvis necessaris perquè un pis dissenyat per tal que hi visqui una família pugui albergar les vides i els diferents hàbitats de les persones individuals, que per una causa o una altra compartiran una mateixa casa en el sentit ampli.

Foto: César Marcos.

Confortabilitat

El professional que treballa en un recurs residencial ha de preveure la idea que la confortabilitat la genera cada persona. Això significa que els objectes personals i els costums que cada persona tingui o decideixi dur a terme poden ser essencials per a poder percebre l'espai com a propi. I no hi ha pitjor manera de vincular-se a una casa deixant de poder fer-ho.

La figura de l'educador social ha d'analitzar aquestes qüestions perquè un espai físic no es quedi enrere pel que fa a l'habitabilitat. L'espai en si, com hem vist, no és l'única condició perquè sigui habitable i perquè pugui ser sentit com a espai on viure. Des d'aquest punt de vista, el professional de l'acció social ha de tenir en compte de quina manera interactuen amb l'espai les persones usuàries del recurs residencial. Però no serà l'única interacció a tenir en compte sinó que serà molt important la que també faci referència a la resta de persones que l'habituen.

D'altra banda, l'espai de l'habitatge al cap i a la fi és el més «controlat» al llarg del dia, tenint en compte totes les situacions amb què podem trobar-nos a l'exterior. De fet, Esquirol (2015, p. 39) citant Bachelard (1957), concreta que, fins i tot, dins dels espais d'una casa cada persona en selecciona o construeix alguns més segurs o personalitzats, com si fos una casa dins d'una altra casa. Això no és més que el paral·lelisme en gran manera de les habitacions de cadascuna de les persones del servei residencial on acostuma a donar-se aquesta personalització. Aquests llocs solen ser les referències més importants en temes de seguretat i confortabilitat per l'increment en la capacitat de decisió sobre el qual es dona, com per exemple a les seves habitacions. De fet, la casa sempre se situa com un espai de records. Fins i tot Bachelard (1957, p. 38) proposa que s'hauria d'estudiar (o tenir en compte) aquesta relació de records lligats als espais: «Donaríem amb gust a aquesta anàlisi auxiliar de la psicoanàlisi el nom de topoanàlisi. La topoanàlisi seria, doncs, l'estudi psicològic sistemàtic dels paratges de la nostra vida íntima».

La pròpia casa és tan important que és el lloc al qual es torna cada dia. I aquest sentit de retorn que explica Esquirol (2015, p. 43) cal tenir-lo en compte especialment si ens trobem amb persones que no tenen el desig de tornar allí,

que aquell lloc no compleix amb les expectatives que hauria de complir per diferents raons. Una d'aquestes pot ser perquè, en comparació d'altres experiències, aquesta no és millor, tal com explicàvem anteriorment a l'hora de referir-nos a la visualització del sentit d'habitar amb el qual prové una persona que arriba a un servei residencial.

Arribar a sentir un espai determinat com a propi requereix una relació amb aquest molt complexa, com estem veient. En qualsevol cas, que un usuari parli de casa seva hauria de ser possible, sobretot si ha de viure allí de forma permanent.

Esquirol (2015, p. 44) ens adverteix, justament, que l'expressió de «casa meua» no té el significat estrictament de possessió sinó que té molt més a veure amb el sentit de pertinença i de proximitat que tingui un amb aquest lloc.

4.4. La intimitat

Friedrich (1966, p. 18) situa la porta d'entrada a les cases com un element molt important, atès que és un dels límits entre el dins i fora, i també implica la resta de connotacions, com ara la seguretat enfront del descontrol o inseguretat. Però a més, aquest límit implica l'entrada a la intimitat, l'espai personal al qual solament entren les persones que inicialment un desitja i ho fan en el moment en què un vol o creu convenient. És evident que en un espai col·lectiu hi ha moltes d'aquestes qüestions que no es donen. Però això no vol dir que el professional que treballa allí no hagi de tenir en compte què és el que passa quan l'espai íntim està marcat per la contínua situació que hi ha persones que tu no has escollit que estiguin allí i molt menys que visquin allí.

Naturalment, els espais d'intimitat més importants seran aquells que realment obeeixin a aquesta idea de porta principal, una porta que sigui l'individu en qüestió qui decideixi obrir-la o no. Ens referim als espais de les habitacions, que en aquest sentit tenen més relació amb la idea d'intimitat. Això no vol dir que hi hagi una intimitat col·lectiva de l'espai que té a veure amb el límit que marca la porta principal de l'habitatge.

Esquirol (2015, p. 41) afegeix a la qüestió de la intimitat un component important que és el «secret». Allò que amaguem és segurament l'íntim de l'íntim. Hi ha debats en profunditat sobre la intimitat als espais residencials per a persones amb diversitat funcional. Alguns d'aquests s'han dut a terme en el context del Comitè d'Ètica dels Serveis Socials de la Generalitat de Catalunya dirigit per la doctora Begoña Román. Aquest fet posa en relleu la importància del tema i la rigorosa actualitat que comporta reflexionar sobre això.

No cal oblidar que el sentit de la intimitat ha estat tractat des d'altres punts de vista i, per exemple, és habitual tenir aquestes discussions quan ens referim als espais de condícia i especialment els relacionats amb el propi cos. A més, la qüestió de la sexualitat també ha estat sempre inclosa com un dels punts de màxima intimitat i que no està del tot resolta.

Intimitat i col·lectivitat

La combinació entre intimitat i col·lectivitat no és massa fàcil de gestionar ni per a les persones amb diversitat funcional ni per a la resta.

Però alhora, la intimitat també té a veure amb els espais de trobada personal en els quals es posa en joc el silenci. Ens referim a moments en els quals ens dediquem a pensar sobre qualsevol cosa i especialment quan té a veure amb nosaltres mateixos. La gestió de les preocupacions, o simplement de les coses que ens succeeixen en la vida, en part la fem en silenci i de manera íntima, encara que incorporem altres persones en aquest debat personal (si ho considerem oportú). No negarem que hi ha intimitat pel fet de ser una casa i si l'espai és compartit sembla lògic que hàgim de trobar/buscar aquesta casa dins de la casa principal. Bachelard (1957, p. 61) explica que a la sala familiar «un somiador de refugis somia amb la barraca, amb el niu, amb racons on voldria amagar-se com un animal al seu cau».

«Tot racó d'una casa, tot racó d'una cambra, tot espai reduït on ens agrada arraulir-nos, agotzonar-nos sobre nosaltres mateixos, és per a la imaginació una solitud, és a dir, el germen d'una cambra, el germen d'una casa»

G. Bachelard (1957). *La poética del espacio* (p. 171). París: Presses Universitaires de France.

Sobre aquesta qüestió hi ha un llaç important amb la dimensió més espiritual. Aquesta dimensió té a veure amb els espais de silenci íntims que l'ésser humà pot utilitzar per pensar i prendre decisions. Al cap i a la fi, estem parlant de mecanismes que tenen a veure amb la construcció del sentit vital, allò per la qual cosa té sentit viure. Aquest sentit pot ser construït a partir de decisions menors o de poca importància, però alhora, pel fet de ser personals, requereixen aquests espais que podem arribar a tenir gairebé sense arribar a fer la metaanàlisi amb la qual els estem construint.

La casa correspon a un dels espais més íntims que poden ser adequats per a construir aquests espais. Però de vegades aquesta reflexió té a veure amb decisions molt més importants i que, per descomptat, també requereixen espais íntims en el sentit més ampli de la paraula.

4.5. L'espiritualitat

L'espiritualitat és un àmbit de la persona que està relacionat amb la cerca de sentit. Pertany al domini de la interioritat, a l'autoconsciència. Aquesta dimensió s'activa davant els grans interrogants que es planteja l'home especialment a causa de la seva experiència de limitació i finitud. Viure la dimensió espiritual possibilita donar un sentit propi a l'existència, capacita la persona a fer front d'una forma personal i singular a les vicissituds de la vida. L'espiritualitat està relacionada amb la llibertat última, amb la capacitat de decidir, és el que fa que l'individu se senti protagonista de la pròpia vida.

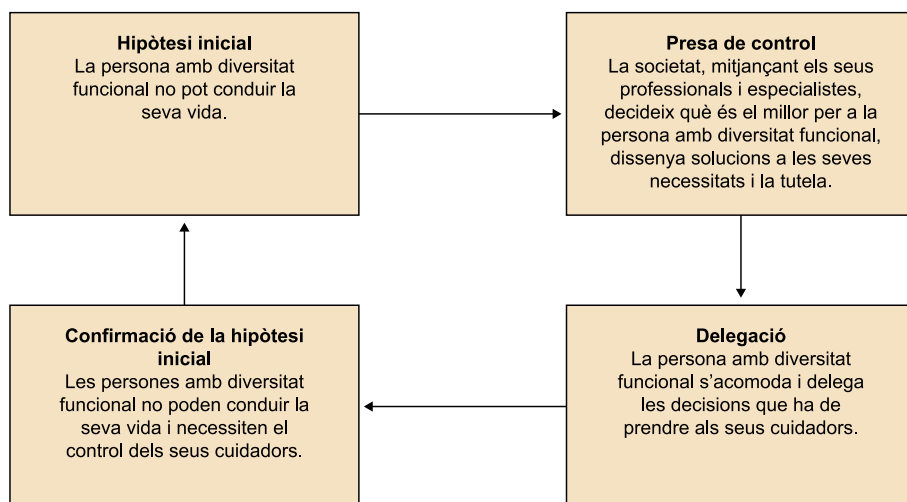
E. Benavent (2014). Espiritualidad: heterodoxia y punto de encuentro, un activo para la educación social. *Educación Social: Revista de Intervención Socioeducativa*, 56, 13-29. [Data de consulta: 3 de novembre de 2019]. Disponible a <http://www.raco.cat/index.php/EducacioSocial/article/view/275579/368872>

Qualsevol recurs socioeducatiu hauria d'assegurar que té en compte en alguns dels seus aspectes la dimensió espiritual de la persona. Alguns estan una mica més lluny dels paràmetres que estem abordant, però en tot cas, si ho reconeixem com una àrea important de la persona, estarà present durant totes les seves activitats de la vida quotidiana. Potser en tots els dispositius no hi hagi espais explícits de treball espiritual en el sentit ampli, però participar d'aquest recurs forma part de la vida de la persona i, per tant, del seu projecte personal, amb la qual cosa formarà part, des d'algun punt de vista, de la seva dimensió espiritual.

Apuntem el recurs residencial com un dels espais que més poden fer aflorar assumptes que puguin relacionar-se amb l'espiritualitat de la persona. D'alguna manera, el lloc on vius pot facilitar (o hauria de fer-ho) que et relacionis i t'enfrontis amb aspectes que tenen com a eix principal algunes de les qüestions que abordem a continuació.

En primer lloc, des de l'espai residencial, és possible que es prenguin la majoria de decisions relacionades amb la vida personal i, fins i tot, amb la qüestió del sentit de la vida. La llar de les persones és habitualment un espai de repòs, on podem trobar el silenci i la intimitat, aspectes que faciliten moments que tenen a veure amb el coneixement personal i el sentit de la pròpia existència, qualitats descrites en la definició d'espiritualitat de Benavent (2014). És per això que un recurs residencial hauria de facilitar aquestes característiques d'espais de diàleg amb un mateix, d'acompanyament en decisions i, fins i tot, d'íntima relació amb diferents persones si és que considerem les persones a les quals atenem com a éssers humans des de totes les dimensions i hem fet un debat en profunditat sobre aquestes necessitats humanes que tenen a veure amb la dimensió espiritual. En un altre tipus de recursos potser sigui més complicat que es produeixin aquesta sèrie de situacions, o almenys amb la mateixa intensitat, però això no comporta que hàgim d'oblidar-les.

En qualsevol cas, la gestió d'aquesta qüestió ha de tenir com a veritable protagonista la pròpia persona, evitant el cercle que descrivia Torras (2000):

Font: adaptació d'I. Torras (2000). Retirant bastides. Processos d'autonomia i persones amb disminució. Extret del quadre sobre decisions de persones amb diversitat funcional. *Educació Social*, 16, 10-22.

Benavent (2013, pp. 15-16) afirma que «la cerca del sentit de la vida és una força primària de la vida humana que té relació amb la felicitat». Aquest aspecte pot ser que sigui un dels eixos vertebrals de les idees que abordem.

Per a buscar el sentit a la vida és indispensable ser conscient que ets el que decideix sobre aquesta, tant pel que fa a les decisions immediates com les que fan referència a mitjà i llarg termini.

Solament pots donar-li sentit si es produeix aquesta premissa, ja que altrament l'atzar o la voluntat d'altres persones serien els principals actors que determinarien sobre el que suposadament t'ha de generar la felicitat. Aquest aspecte queda molt ben definit en el document «La ètica de DINCAT» en l'apartat de llibertat i participació (DINCAT Plena Inclusió, 2016). En alguns casos, el sentit de la vida pot ser determinat per la interpretació que un professional fa sobre el que creu que és allò vitalment fonamental per a l'usuari. És evident que, en aquesta interpretació, si s'ha de prendre una decisió amb un intermediari, sempre hi haurà un marge d'error i s'hauran de seguir els criteris ètics més adequats per a prendre aquestes decisions que DINCAT (2016) deixa clar que s'han de donar en situacions extremes. En aquest sentit, cal tenir en compte que hi ha una certa tensió sobre la legitimació que tenen les organitzacions sobre la presa de decisions d'algunes persones amb discapacitat. És per això que convé seguir les recerques que es duen a terme en aquest sentit, com les de Fullana, Pallisera i Díaz-Garolera (2019).

Quines són les circumstàncies perquè una persona decideixi i pensi que mereix la pena viure i quines són les qüestions que fan que una persona senti que mereix la pena viure? No podem donar una resposta estandarditzada, però potser hauríem d'interrogar-nos sobre aquest tema com a professionals posant noms i cognoms, personalitzant la pregunta. Una altra opció és establir mecanismes per a saber si les persones a les quals atenem creuen que mereix la pena seguir vivint en les condicions en les quals ho fan o si modificarien alguns aspectes

de la seva vida per a canviar la seva opinió sobre el sentit. Potser mai ens hem plantejat si preferirien viure en un altre lloc que no sigui el centre residencial, que per a aquests representa la seva llar. Al marge de les possibilitats pràctiques de poder dur a terme un canvi d'habitatge, saber si la persona preferiria estar en un lloc amb unes altres característiques és una informació rellevant.

Des d'un altre punt de vista que algunes vegades es relaciona amb la diversitat funcional, hi ha autors que també plantegen la pregunta «per què no ens suïcidem» (Camús, 2010). Encara que Thagard (2012, p. 26) aclareix que solament tindria sentit fer-se aquesta pregunta en una situació molt extrema. Situacions com les de Ramón Sampedro (Amenabar i Gil, 2004) han relacionat socialment la pregunta amb la diversitat funcional.

Abans de començar amb els dissenys tècnics de projectes socioeducatius individuals, potser ens hauríem de plantejar aquesta pregunta: Què és el que fa o farà que a aquesta persona li mereixi la pena viure allí i li generi felicitat fer-ho? Abordar aquesta dimensió potser ens ajudi a dissenyar el programa personal de diferent manera o, fins i tot, ens ajudi a conèixer amb més profunditat a la persona. Aquest és un reconeixement que busca Hodge (2013, pàg. 223-230) quan explica la necessitat d'abordar aquest tema explícitament de tal manera que els informes socials també continguin aspectes relatius a aquesta dimensió. L'autor ens adverteix que el paradigma bio-psico-social s'ha quedat curt si volem fer una veritable intervenció global amb les persones. Aquest afegit als eixos habituals de treball des de l'acció social també ho plantegen altres autors com Carrington (2013), Benavent (2014, p. 14) i Senreich (2013, p. 551), atès que ja és un fet que s'està donant en molts projectes educatius i socials. Des d'aquest plantejament podem aconseguir el que Torralba (1998, p. 234) denomina «desig de sentit» que pot generar motivació per a la vida en aquesta llar, si és que no hi és o existeix en menor mesura. Com a equip professional, el procés de cerca d'aquests aspectes serà gairebé tan ric com les respostes que trobem. Malgrat tota la literatura que Senreich (2013, pàg. 550-552) explica que hi ha, també adverteix de la dificultat que tenen els educadors per incorporar tan explícitament aquesta dimensió. De fet, apunta dues causes sobre aquesta dificultat que de forma resumida serien:

- 1) La premissa de molts professionals que pensen que hi ha persones ateses que són «espirituals» i que unes altres no ho són. És una apreciació que consideraria que l'existència d'aquesta dimensió no es donaria en totes les persones. En aquest sentit, caldria pensar més aviat en quin tipus d'espiritualitat s'apropa més a una persona o a una altra, més que l'existència o no d'aquesta dimensió, atès que ja hem considerat que és una dimensió humana (Martínez-Rivera i Planella, 2010a, pp. 58-65).

2) Que la construcció que socialment s'ha fet d'aquesta dimensió moltes vegades porta incorporada una valoració des de les creences més generalitzades i que, en molts casos, podria arribar a associar-se, per exemple, en el nostre context, amb la religiositat únicament.

Castrejón (2014) explica l'experiència com a educadora social en què en un recurs per a joves i adults s'ha sabut destil·lar totes les qüestions espirituals que tenen relació amb les activitats que duen a terme. Ens explica la importància de percebre aquestes connotacions i tot el que han comportat per fer un treball educatiu realment dissenyat amb la persona al centre de totes les accions planificades. També trobem alguns dels projectes de la plataforma salesiana Sant Jordi, plataforma social en què s'explicita el treball del sentit de la vida (Salesians Sant Jordi, 2016). Cal destacar que no hi ha programes específics generalitzats sobre formació a professionals en aquests aspectes (Sheridan, 2008, pp. 99-126), encara que en el nostre context més proper comencen a aparèixer algunes propostes d'especialització sobre aquesta matèria, tal com explica Benavent (2014, p. 24).

D'altra banda, també és convenient deixar clar que, encara que fonamentalment estiguem parlant de la importància de l'espiritualitat en l'altre com a reconeixement de l'ésser humà i com a eina per a gestionar certes situacions, també seria important parlar entre els professionals sobre la importància de gestionar nosaltres mateixos tot el que succeeix amb la relació amb l'altre i, especialment, amb situacions de vulnerabilitat (Mollà, 2013, pp. 2-3).

4.6. El silenci

El **silenci** és un dels mecanismes per a construir-se a un mateix (Esquirol, 2005, p. 110).

L'autor també ens recorda, encara que adverteix que és una exageració del filòsof Pascal, que la majoria dels mals de l'home són determinats pel fet de no poder estar sol en una habitació durant algun temps. D'altra banda, Benavent (2013, pp. 30-34) inclou el silenci com una de les necessitats espirituals de l'ésser humà, a la qual afegeix la solitud, quan no és forçada. Aquestes són qüestions que tenen una relació directa amb els espais residencials, amb els llocs on les persones viuen. Seria fàcil pensar que un dels llocs particularment especials per a trobar el silenci és la nostra pròpia casa, ja que, *a priori*, sembla que hagi de ser un lloc que valorem com un dels que podem utilitzar per tenir moments de tranquil·litat relacionats amb el silenci.

Evidentment, el silenci no és únicament una qüestió d'absència de so-
roll, sinó que té a veure amb la possibilitat de pensar i meditar o sim-
plement amb el fet de poder tenir un espai de trobada personal que pot
incorporar aspectes relacionats amb l'autoreconeixement.

En aquest sentit, cal recordar que, amb el col·lectiu de persones amb diversitat
funcional, aquest aspecte és especialment rellevant tenint en compte tot el
que hem explicat en la conceptualització de la discapacitat, ja que el reconei-
xement social, en molts casos, és des d'un punt de vista negatiu i de rebot per
no formar part de la norma establerta i dominant.

En general, el silenci no sempre és respectat en tots els recursos socioeducatius,
i així ho admeten una part dels professionals. En primer lloc, no es respecta
perquè és habitual que la institucionalització comporti viure en comunitat,
per una causa o una altra, però no sempre com a decisió personal. Natural-
ment, els espais de comunitat poden generar una xarxa social i moments molt
positius de creixement personal, però pel que fa al silenci no sempre és res-
pectat, voluntàriament o involuntàriament, per la resta de persones amb les
quals compartim el recurs socioeducatiu. Encara que també ens hauríem de
plantejar que podrien no respectat per les raons que explicava Hodge (2013) o
Carrington (2013), en què reclamaven un disseny específic d'aquesta àrea de
les persones en els projectes dels recursos socioeducatius.

El silenci és una de les raons que ens donava una persona que viu en un dis-
positiu residencial per a acudir amb certa regularitat a l'església més propera
i, fins i tot, participar en alguna cerimònia. Sembla rellevant que aquesta si-
gui una de les necessitats que expressi aquesta persona i que la pretengui su-
fragar amb uns quants moments a la setmana al centre de culte més proper.
Potser sorprèn aquesta qüestió perquè no havíem intuït que seria una de les
raons que expressa en primer lloc sobre els motius per a acudir a una eucaris-
tia. Sembla que hi ha un cert reclam per trobar algun espai personal de silenci
en el qual sigui més fàcil concentrar-se i poder pensar en allò que cregui con-
venient. No deixa de ser una petició de creixement personal en la qual veri-
tablement aquest és el protagonista i no hi ha intermediaris ni persones que
l'acompanyin en cap sentit. És un espai personal i pràcticament no compartit
amb ningú més que les persones que assisteixen al temple.

Espais de silenci

Si no dissenyem els mecanis-
mes per arribar a poder faci-
litar aquests espais de silenci,
sempre en el sentit més am-
pli, es fa complicat que arribin
a existir, de la mateixa forma
que pugui succeir als propis
professionals en la seva vida
personal.

Aquest silenci pot ser aprofitat per a moltes qüestions, però és cert que el silenci associat a l'església es podria associar amb una connexió amb persones que han mort, especialment amb familiars. La religió, en aquest cas, ha donat un cert sentit al silenci en forma d'oració sense una necessària connexió amb Déu, però sí de connexió amb un mateix, i també de diàleg amb les persones que ja no hi són. Podria semblar, en un cert sentit, que el ritual de silenci a l'església permet aquest contacte de manera més fàcil.

Farà falta analitzar què comporta per a aquesta persona el fet de no poder assistir a la cerimònia sense cap acompanyament i què comportaria fer-ho amb suport. Potser es doni el cas que l'espai físic del recurs residencial i el fet de compartir-lo amb més persones no sigui l'adequat per a poder-se concentrar en el record dels éssers estimats que van ocupar algun espai en les vides d'aquestes persones o en qualsevol aspecte personal que requereixi el silenci en un sentit ampli. Així doncs, si som capaços de reconèixer aquest límit, entre d'altres, de la institucionalització, potser ens podríem plantejar potenciar aquests espais de reflexió personal, de diàleg amb un mateix i també amb altres persones.

Ritual de silenci

S'obre un camí de treball per a poder explicar quina és la funció que pot desenvolupar un professional en una qüestió com aquesta. En aquests casos, serà interessant poder aprofundir amb les persones responsables de les institucions sobre quin és el nostre paper i quin és el valor que la persona a la qual acompanyem dona a aquest ritual. Els col·legis professionals i les universitats també han d'establir el paper de l'educació social.

5. Concloent sobre la qüestió d'habitar

Les qüestions simbòliques mai han estat un tema menor en les ciències socials i l'àmbit socioeducatiu en disposa de moltes per a la seva anàlisi. Les parets d'una casa, mirades des de fora, poden tenir una càrrega simbòlica molt important si pensem a quin lloc està construïda o si està en un carrer o barri amb unes característiques o unes altres o, fins i tot, si està en una ciutat o una altra. Però, a més, els simbolismes poden adquirir una major importància si fem referència als que tenen a veure amb aquesta paret interior. Aquests espais tenen una major relació amb els individus que habiten aquest edifici i, fins i tot, tenen una major possibilitat de ser modificats en comparació dels exteriors. Viure participant de la creació i recreació del teu espai pot portar a una major confortabilitat, tenint en compte que, com s'ha explicat, hi ha nombroses formes d'habitar els espais i que, per tant, cada persona usuària d'un recurs socioeducatiu residencial tindrà una opinió o posició sobre aquest tema.

És obvi que poder-se trobar còmode i, fins i tot, segur en el teu espai de referència, encara que no el consideris casa teva, és important per a mantenir un determinat nivell de qualitat de vida. A més, cal tenir en compte que les persones ateses en aquest tipus de recursos poden viure una multitud de situacions estressants (en el sentit més ampli de la paraula) per a afegir tensions relacionades amb l'espai. És per això que convé tenir en compte aquestes relacions amb els espais on s'habita per a millorar-los o poder-se sentir participat d'aquests. Però si viurà en aquest espai durant molt temps mereix la pena que s'executin decisions perquè arribin a expressar que aquell lloc és casa seva (en el sentit que s'ha explicat en el capítol i no en el referit a la propietat estrictament).

La relació que tenen les persones que viuen en un centre residencial amb l'espai no és una qüestió menor, tenint en compte tot el desenvolupament teòric que s'ha fet, en el qual s'explica la importància que té la llar i la casa per a l'ésser humà. No és una qüestió actual, sinó que és una relació concebuda amb molts matisos conservats en l'actualitat i des dels inicis de la humanitat.

La casa representa un espai tan important per a l'ésser humà que fa falta reflexionar en profunditat sobre la gestió que els professionals fem de les relacions que s'estableixen amb els espais per part dels usuaris. Però alhora, també mereix la pena tenir en compte la relació que el propi educador estableix amb aquesta mateixa casa o com fa d'intermediari (si fes falta) entre l'espai i les persones que viuen allí. En la mesura en què els professionals de l'acció social sapiguem observar el major nombre de matisos que fan referència a aquestes qüestions, més possibilitats tindrem de fer una proposta professional vinculada a la millora de la confortabilitat i la qualitat de vida de les persones.

Bibliografia

- Ábalos, I. (2000). *La buena vida*. Barcelona: Editorial Gustavo Gili.
- Ajuntament de Barcelona (2013). *Avaluació de l'impacte social del Servei d'Assistent Personal de l'Institut Municipal de Persones amb Discapacitat*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- Ajuntament de Barcelona (2019). *Modelo del Servicio de Asistencia Personal gestionado por el Instituto Municipal de Personas con Discapacidad (IMPD)*. Ajuntament de Barcelona. [Data de consulta: 3 de novembre de 2019]. Disponible a: <https://ajuntament.barcelona.cat/dretssocials/sites/default/files/arxius-documents/modelo-servicio-asistencia-personal-barcelona.pdf>
- Amenábar, A. i Gil, M. (2004). *Mar adentro*. Ocho y Medio.
- ASEDES (2007). *Documentos profesionalizadores*. [Data de consulta: 3 de novembre de 2019]. Disponible a: <http://www.eduso.net/archivo/docdow.php?id=143>
- Bachelard, G. (1957). *La poética del espacio*. París: Presses Universitaires de France.
- Benavent, E. (2013). *Espiritualidad y educación social*. Barcelona: UOC.
- Benavent, E. (2014). Espiritualidad: heterodoxia y punto de encuentro, un activo para la educación social. *Educación Social: Revista de Intervención Socioeducativa*, 56, 13-29. [Data de consulta: 3 de novembre de 2019]. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/EducacioSocial/article/view/275579/368872>.
- Camus, A. (2010). *L'estrany*. Barcelona: Proa.
- Carrington, A. M. (2013). An Integrated Spiritual Practice Framework for Use Within Social Work. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 32(4), 287-312. [Data de consulta: 3 de novembre de 2019]. Disponible a: <http://doi.org/10.1080/15426432.2013.839206>
- Castrejón, C. M. (2014). La educación espiritual, ¿es asunto de la educación social? *Educación Social: Revista de Intervención Socioeducativa*, 56, 74-83. [Data de consulta: 3 de novembre de 2019]. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/EducacioSocial/article/view/275583/368876>
- Cuervo, J. J. (2009). Habitar y diseñar. El diseño como base hacia una teoría del habitar. *KEPES*, 5, 179-190.
- Cuervo, J. J. (2008). Habitar: Una condición exclusivamente humana. *Iconofacto*, 4(5), 43-51.
- Departament de Benestar Social i Família (2005). *Perfil professional de l'educador/a social dels serveis de centres residencials d'acció educativa i de centres d'acolliment per a infants i adolescents*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya (DOGC) (2012). 141/2012 de 30 d'octubre, pel qual es regulen les condicions mínimes d'habitabilitat dels habitatges i de la cèdula d'habitabilitat. [Data de consulta: 3 de novembre de 2019]. Disponible a: http://territori.gencat.cat/web/.content/home/01_departament/normativa_i_documentacio/documentacio/habitatge_millora_urbana/habitatge/publicacions2/22_decret_141_2012/decret141_imp.pdf
- Díaz, M. P., Noell, J. F., Rovira C. P., Suñé, M. V., Gabernet, M. J. V., Garolera, G. D., i Belmonte, M. C. (2018). Retos para la vida independiente de las personas con discapacidad intelectual. Un estudio basado en sus opiniones, las de sus familias y las de los profesionales. *Revista Española de Discapacidad (REDIS)*, 6(1), 7-29.
- DINCAT (2016). *La ética de DINCAT*. Barcelona: DINCAT.
- Domenech, M., Tirado, F. J., Traveset, S., i Vitores, A. (1999). La desinstitucionalización y la crisis de las instituciones. *Educación Social. Revista de Intervención Socioeducativa*, 20, 12-32. [Data de consulta: 3 de novembre de 2019]. Disponible a: <https://www.raco.cat/index.php/EducacioSocial/article/download/144294/383946>
- Esquirol, J. M. (2015). *La resistencia íntima#: ensayo de una filosofía de la proximidad* Barcelona: Acanalado.

- Friendrich, O. (1966). El hombre y su casa. *La Torre. Revista General de La Universidad de Puerto Rico*, 54, 11-24. [Data de consulta: 3 de novembre de 2019]. Disponible a: <http://wernerloch.de/doc/ElHombreysuCasa.pdf>
- Fullana, J., Pallisera, M., i Díaz-Garolera, G. (2019). How do people with learning disabilities talk about professionals and organizations? Discourse on support practices for independent living. *Disability & Society*, 1-19.
- Hegel, G. W. (1981). *La arquitectura*. Barcelona: Editorial Kairós.
- Heidegger, M. (1984). Construir, morar, pensar. *Camacol*, 12(2).
- Heliz, J., Navarro, I., Tortosa, N., i Jodra, P. (2015). Análisis de factores de riesgo de la profesión de educador en diferentes contextos residenciales de la provincia de Alicante. *Revista Sobre la Infancia y la Adolescencia*, 9, 47.
- Hodge, D. R. (2013). Implicit spiritual assessment: an alternative approach for assessing client spirituality. *Social Work*, 58(3), 223-30. [Data de consulta: 3 de novembre de 2019]. Disponible a: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/24032303>
- Illich, I. (1998). *La reivindicación de la casa*. Bogotá: Editorial Planeta.
- López, S. (2018). *Esencia. Diseño de espacios educativos*. Madrid: Khaf.
- Martínez-Rivera, O. i Planella, J. (2010a). *Alterando la discapacidad. Manifiesto a favor de las personas*. Barcelona: Editorial UOC.
- Martínez-Rivera, O. i Planella, J. (2010b). El professional de l'acció social vs la institucionalització de la discapacitat: procés d'enfrontament, alteració i indigència. *Espai Social*, 11, 4-9.
- Mollà, D. (2013). Espiritualidad en la acción social. *Con Él, Suplemento de Vida Nueva*, 7, 1-16.
- Monteys, X. i Fuertes, P. (2001). *Casa collage. Un ensayo sobre la arquitectura de la casa*. Barcelona: Gustavo Gili.
- Muyor, J. (2019). La (des)institucionalización en el marco de la Convención Internacional de la ONU sobre los derechos de las personas con discapacidad. *Cuadernos de Trabajo Social*, 32(2), 407-418. [Data de consulta: 3 de novembre de 2019]. Disponible a: <https://revistas.ucm.es/index.php/CUTS/article/view/60365>
- Omedes, S. (2012). Domestic o si les parets parlessin. Exposició: Domestic. [Data de consulta: 3 de novembre de 2019]. Disponible a: <https://issuu.com/psvision/docs/domestic>
- Otamendi, N. i Navas, P. (2018). Calidad de vida de personas con discapacidad intelectual en proceso de envejecimiento en entornos de vivienda. *Revista Española de Discapacidad (REDIS)*, 6(2), 27-47.
- Planella, J. (2014). Espiritualidad y pedagogía en Jean Vanier. *Educación Social. Revista de Intervención Socioeducativa*, 56, 46-58.
- Ramírez-Meléndez, I. (2001). *La habitabilidad*. [Document inèdit]. [Data de consulta: 3 de novembre de 2019]. Disponible a: <https://studylib.es/doc/4747132/la-habitabilidad>
- Rosa, A. (2013). *Ciudad y educación social. De la calle al medio abierto*. Barcelona: Editorial UOC.
- Salesians Sant Jordi (2016, setembre). *PES La Mina*. [Data de consulta: 3 de novembre de 2019]. Disponible a: <http://peslamina.salesianssantjordi.org/web/>
- Santpau, A. (Producció) i Soro, J. M. (Direcció) (2019). *Què passarà quan em faci gran?* [documental]. Espanya: TEB i Diversa Audiovisual.
- Sañudo, L. G. (2009). La estética del habitar como método proyectual de la vivienda. Metodología estética del habitar. *Iconofacto*, 5(6), 129-147.
- Senreich, E. (2013). An Inclusive Definition of Spirituality for Social Work Education and Practice. *Journal of Social Work Education*, 49, 548-563.
- Sheridan, M. (2009). Ethical Issues in the Use of Spiritually Based Interventions in Social Work Practice: What Are We Doing and Why. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 28(1-2), 99-126. Disponible a: <https://doi.org/10.1080/15426430802643687>

Thagard, P. (2012). *El cervell i el sentit de la vida*. Santa Coloma de Queralt: Obrador Edèdum.

Torralla, F. (1998). *Antropología del cuidar*. Madrid: MAPFRE i Institut Borja de Bioètica.

Torras, I. (2000). Retirant bastides. Processos d'autonomia i persones amb disminució. *Educació Social*, 16, 10-22.

